

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київські
історичні студії
Київ Historical Studies

Науковий журнал

№ 2, 2016

Київ — 2016

УДК 94(477-25)
ББК 63/3(4Укр-2Київ)
К38

Засновник:
Київський університет імені Бориса Грінченка

Засновано у 2015 році. Виходить двічі на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21908-11808Р від 23.02.2016 р., видане Міністерством юстиції України

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 10 від 27.10.2016 р.)

Головний редактор:

Віталій Щербак, доктор історичних наук

Редакційна колегія:

Віталій Михайловський, доктор історичних наук (заступник головного редактора);

Оксана Салата, доктор історичних наук (заступник головного редактора);

Валентин Голубев, доктор історичних наук (Республіка Білорусь);

Василь Марочко, доктор історичних наук;

Мирослав Нагельський, доктор габілітований (Республіка Польща);

Януш Смолуха, доктор габілітований (Республіка Польща);

Ігор Срібняк, доктор історичних наук;

Ігор Тарнавський, доктор історичних наук;

Сергій Троян, доктор історичних наук;

Олександр Бонь, кандидат історичних наук;

Марина Будзар, кандидат історичних наук (відповідальний секретар);

Олег Івинюк, кандидат історичних наук;

Євген Ковальов, кандидат історичних наук;

Сергій Савін, кандидат історичних наук.

Київські історичні студії : наук. журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол.: Щербак В.
К38 Михайловський В., Салата О., Голубев В., [та ін.] — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. —
№ 2. — 188 с.

ISSN 2524-0749 (Print), ISSN 2524-0757 (Online)

ISSN 2524-0749 (Print)
ISSN 2524-0757 (Online)

© Автори публікацій, 2016

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016

УДК 94(477-25)
ББК 63/3(4Укр-2Київ)

Галина Саган

КОНТАКТИ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТЯН З ЮГОСЛАВСЬКИМИ У 50–60-ті рр. ХХ ст.

У статті розкрито напрями, форми та специфіку співпраці між українськими та югославськими освітянами. З'ясовано вплив державних органів Радянської України та Югославії на зміст контактів. Показано зацікавленість у вивченні фахового досвіду, обміні спеціалістами, учнями, студентами. Відзначено, що нехтування інтересами освітян, відсутність належної уваги до навчальних закладів з боку влади негативно відобразалося на міжнародному авторитеті країни та дієвості її керівництва.

Ключові слова: УРСР, СФРЮ, зв'язки у сфері освіти, освітяни, культурна співпраця.

Співпраця між українськими та югославськими освітянами стала частиною зв'язків між народами у культурній сфері. Обидві сторони були зацікавлені у впровадженні спільних програм в освітній справі, чому сприяло кілька факторів. Освіта в обох республіках знаходилася на більш-менш однаковому рівні розвитку, мала багато подібних системних рис і проблем. Про це яскраво свідчать матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадянських об'єднань України. Зокрема, про відрядження українських освітян до республік СФРЮ та прийняття їхніх працівників у навчальних закладах УРСР. Значний фактичний матеріал, який засвідчує співпрацю українських освітян з балканськими колегами, міститься в Державному архіві Російської Федерації та Російському державному архіві літератури і мистецтва.

Мета статті полягає в тому, аби окреслити соціально-політичні умови, зміст і специфіку українських та югославських контактів в повоєнний період. Нині, коли зв'язки України з новими незалежними країнами, які виникли на пост-югославському просторі, є, у порівнянні з другою половиною ХХ ст., дуже мізерними, варто звернутися до минулого досвіду та максимально використати його.

Після Другої світової війни перед ФНРЮ постало завдання, окрім відновлення зруйнованої країни, — подолання успадкованої від королівської Югославії загальної цивілізаційно-культурної відсталості. Реалізація цієї мети була пов'язана з викоріненням серйозних перешкод, викликаних досить суттєвою відмінністю культурного розвитку народів, які входили до складу федеративної держави. Долаючи культурну відсталість, правлячий режим нав'язував суспільству комуністичні

ідеали та цінності. З-поміж інших сфер культурного розвитку суттєвих реформ вимагала освіта.

Одне з головних завдань в освіті було спрямоване на подолання неграмотності. До війни найскладнішою ситуація з освіченістю склалася у Боснії і Герцеговині та Сербії. На 1938 р. 40 % дітей Сербії та 60 % БіГ не відвідували школу¹. У результаті 47 % населення Сербії та 70 % БіГ не вміли читати і писати. Для порівняння зазначимо, що неграмотність, наприклад, у Польщі була поширена на рівні 23 %, Болгарії — 30 % і менше 5 % у Чехословаччині². У вищезгаданих югославських республіках проживала найбільша кількість, у порівнянні з іншими регіонами, мусульман, сім'я яких були багатодітними, але через архаїчні традиції ставлення до освіти, особливо серед жіночого населення, дітей рідко віддавали до школи.

Загалом в усій Югославії на середину 40-х років ХХ ст. чверть дорослого населення країни залишалася неграмотною. Аби терміново позбутися цього явища, почали створювати спеціальні курси та розширювати мережу шкільної освіти. На перешкоді стояли проблеми, викликані дефіцитом приміщень. А вже після війни по всій Югославії 50 % навчальних закладів були непридатні до навчального процесу. Ще гіршою ситуація була в БіГ, де лише 139 шкіл із 1043 могли прийняти учнів³. Вирішуючи всі проблеми комплексно, в Югославії з 1945 року запровадили обов'язкову семирічну освіту, а з 1951 року — восьмирічну. Водночас

¹ Максфельд Д.П. Развитие образования в Югославии / Д.П. Максфельд // Советская педагогика. Академия педагогических наук СССР. — М., 1970. — № 11. — С. 112.

² Система народного образования в европейских социалистических странах // Народное образование. Ежемесячный журнал Министерства просвещения РСФСР. — М., 1967. — № 6. — С. 97.

³ Там само. — С. 101.

Школи для представників національних меншин у 1971/1972 навчальному році⁴

Народності	Початкові школи	Кількість учнів	Спец. школи	Кількість учнів	Гімназії	Кількість учнів
Албанці	1071	252 855	121	18 513	45	14 657
Болгаря	82	4 491	—	—	—	—
Чехи і словаки	42	7 048	3	101	2	237
Італійці	30	1 489	4	167	5	654
Угорці	211	37 515	55	6 779	12	1 859
Румуни	29	3 232	2	71	1	113
Русини	4	1 038	1	25	1	61
Турки	60	7 720	5	332	7	441
Разом	1529	315 388	191	25 988	73	18 022

⁴ СФРЮ. Факты о Югославии. Культура [Електронний ресурс]. — Режим доступу : //http://www.sovetika.ru/sfrj/fakty9.htm

відбулося відокремлення всієї системи освіти від церкви. У 50–60-ті роки у країні остаточно сформувалася єдина централізована система шкільної освіти. З середини 60-х років відповідальність за рівень і стан освіти відійшла до компетенції суб'єктів федерації.

Це не допомогло вирішити проблему подолання неграмотності. Так, згідно з переписом 1981 р. в СФРЮ нараховувалося 9,5 % неписьмених (14,7 % — серед жінок). Керівництво Югославії так і не змогло вивести грамотність громадян у федерації на високий рівень. 1981 року у Словенії неписьменні становили 0,8 %, у Чорногорії — 9,4 %, Сербії (без Косова) — 11 %, Македонії — 10,9 %, Боснії і Герцеговині — 14,5 %⁵. Разом з тим система середньої та вищої освіти Югославії продовжувала динамічно розвиватися. На кінець 80-х років ХХ ст. у СФРЮ налічувалося 18 університетів, а кількість середніх навчальних закладів досягла майже 1,4 тис. Відкрили нові вищі школи в Сараєво, Скоп'є, Подгориці, Нові-Саді, Біполі, Приштині, Маріборі, Осієку, Спліті, Рієці, Баня-Луці. Там навчалася понад 75 тис. студентів, що у 5 разів більше довоєнного рівня. Майже 9 тис. студентів (з 75 тис.) отримували стипендію. За десять повоєнних років в Югославії вузи закінчило 10 тис. осіб⁶.

У СФРЮ не спостерігалася гонитва за вищою освітою, що мала місце в Радянському Союзі. Навпаки, усі реформи в освіті у 50–70-ті роки ХХ ст. були спрямовані на збільшення кількості

висококваліфікованих робітників із спеціалізованою середньою освітою. Цього вимагала індустріалізація югославської економіки, що супроводжувалася міграційними процесами (з села до міста). Велася значна робота з популяризації робітничих професій, внаслідок чого скорочувалася кількість дітей, які йшли навчатися до гімназій. Вступ до гімназії в Югославії свідчив про намір у подальшому здобути вищу освіту. На 1967 рік лише чверть учнів планували поступати до ВНЗ, інші — отримували професійну підготовку в спеціальних середніх навчальних закладах.

Особливої політики у сфері освіти вимагав багатонаціональний склад СФРЮ. У місцях компактного проживання національних меншин відкривалися школи рідною мовою або двомовні. Навчальні програми таких установ включали тематику з національної історії і культури відповідної народності.

В Югославії багато уваги приділялося підготовці і перепідготовці вчителів для основних і середніх шкіл. Заслуговує на увагу досвід педагогічної академії в Хорватії щодо вдосконалення майстерності молодих учителів: для них читали лекції, проводили семінари, давали самостійні завдання творчого характеру. Після дворічної педагогічної практики і самостійної роботи, в якій їм допомагали територіальні інститути вдосконалення, випускники академії склали екзамен і одержували другий диплом, який давав право на роботу в основній (восьмирічній) школі. Вчителям, котрі закінчували університети, присвоювали звання професора середньої школи, і вони відразу могли займатися педагогічною діяльністю⁷.

⁷ Полгородник С. Освіта в Югославії / С. Полгородник // Радянська освіта. — 25 квітня 1973 р.

⁵ Розвиток культури югослов'янських народів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : //http://www.dicrela.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4458&Itemid=272

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 872. — Арк. 1–2.

Ситуація в Україні щодо успіхів в освітній сфері була дещо схожою. На середину 50-х років в республіці працювало 132 ВНЗ, в яких навчалося 344 тис. студентів. Загалом на освіту та культуру в Україні тоді виділяли 23,1 % бюджету (10 млн. крб.)⁸. На відміну від республік Югославії, Україна не користувалася широкими повноваженнями щодо розбудови власної системи освіти і не могла самостійно розвивати контакти зі своїми колегами на Балканах та з колегами іншого зарубіжжя.

В Югославії вже були знайомі з цією ситуацією, тому першими почали ініціювати співпрацю. В освітній сфері такі відносини не встигли започаткувати у перші повоєнні роки. Через політичний розрив зв'язки стали налагоджувати аж у 50-ті роки. Так, з 29 серпня по 6 вересня 1955 року в Україні перебувала делегація вчителів, до складу якої увійшли: голова ЦК профспілки працівників освіти ФНРЮ Міловоє Урошевич, член ЦК профспілки Петер Борчич, голова профспілки вчителів Хорватії Мато Дорчача, викладач белградської школи Цветі Шитін і викладач з Тузли Владо Кнора. Гостей з-поміж іншого цікавила система оздоровлення українських дітей у літній період. Югославія, як і Україна, у своєму розпорядженні мала великі рекреаційні зони, більша частка яких розташовувалася на узбережжі Адріатики, тому ці питання були актуальними для югославських освітян.

Відповідно до запитів членів делегації програма візиту передбачала перебування гостей в Ялті та Києві. У Криму гості мали зустрічі з колегами, відвідали піонерський табір «Артек», побували в інших дитячих оздоровчих закладах Ялти. З делегацією зустрічалися керівники обласного і міського відділів освіти і на прохання членів делегації обговорили питання організації навчального процесу в українських школах⁹. Югославські вчителі помітили деякі особливості в організації шкільного життя в Україні. Насамперед їх вразила діяльність політично зорієнтованих дитячих та юнацьких організацій при середніх навчальних закладах України, якими охоплювали всіх дітей. У югославських школах ідеологічному вихованню теж приділяли чимало уваги, але не спостерігалось такого масового залучення учнів до дитячих ідеологічних організацій, як це було в СРСР.

Поважне ставлення до югославських педагогів засвідчує той факт, що гостям влаштували зустріч з заступником міністра освіти О. Руськом, який не тільки провів бесіду з членами делегації,

відповідав на всі їхні запитання, але й для наочної демонстрації своїх тверджень організував відвідування делегацією навчальних установ столиці та Київщини¹⁰.

Позитивне враження від візиту першої групи педагогів Югославії до України восени 1955 року сприяло масовому інтересу югославських освітян до знайомства з українськими реаліями в галузі освіти. У жовтні 1956 року в Києві перебувала делегація працівників освіти з Герцеговини, Сербії та Македонії. Під час цього візиту югославська делегація мала зустріч з міністром освіти УРСР Г. Пінчуком. Гості відвідали низку дошкільних і шкільних закладів Києва. Вони зазначили високий рівень матеріального забезпечення цих установ¹¹. Однак це була не типова картина для України. З середини 50-х років ХХ ст. в Україні готувалися визначені школи, дитячі садочки та інші освітні установи, які вносилися до спецсписків, укладених Міністерством освіти і погоджених з ЦК КП України, які можна було демонструвати іноземним делегаціям. Такі заклади було підібрано в багатьох областях України — в Київській, Херсонській, Харківській, Чернігівській, Одеській, Сталінській (нині Донецька), Полтавській, Закарпатській, Ворошиловградській (нині Луганська), Запорізькій, Дніпропетровській і Львівській¹². За цими закладами вівся прискіпливий контроль на предмет матеріального забезпечення, ідеологічного виховання дітей, підбору колективу працівників тощо.

Послаблення зовнішньої закритості радянської держави в період хрущовської відлиги дозволило українським педагогам долучитися до вивчення процесу югославського шкільництва та методики виховання дітей безпосередньо в республіках ФНРЮ. З цією метою у квітні 1957 року до Югославії відправилася радянська делегація освітян, серед яких Україну презентував заступник міністра освіти УРСР Т. Петрусенко¹³. Упродовж перебування в Югославії, яке тривало місяць, Т. Петрусенко вдалося продуктивно використати свій час. Вона побувала у багатьох навчальних закладах югославської федерації, спілкувалася з працівниками цих установ, розповідала про українські успіхи та проблеми, переймала досвід югославських учителів.

Заслуговує на увагу система музичного та художнього виховання у школах Югославії. Загалом культурному вихованню там приділялася велика увага. Уроки музичного виховання (так називався предмет у школі та гімназії) у 1-2 класах

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 938. — Арк. 174-181.

⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4130. — Арк. 107.

¹⁰ Там само.

¹¹ ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 9. — Спр. 2519. — Арк. 110.

¹² ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4578. — Арк. 124-231.

¹³ Там само. — Арк. 250-252.

та гімназіях проводили один раз на тиждень, а в 3–8 класах — два рази на тиждень. Більша частина часу приділялася вивченню історії музики, знайомству з творами провідних композиторів, стилів і напрямів музики. Діти добре знали соль-хор, де займалося близько 100 дітей. У словенському місті Целе щороку проводили міжнародний фестиваль дитячого і молодіжного хорового співу. Сюди приїжджали учасники з Австрії, НДР, Чехословаччини, Угорщини.

Югославські освітяни відзначали, що у сфері музичного виховання найбільшою проблемою були кадри, яких ще наприкінці 60-х років не вистачало. Тоді в деяких педагогічних академіях відкрили музичні відділення, де готували вчителів музичного виховання. Також у школах могли працювати випускники середніх музичних шкіл і музичних академій. На початок 1970-х років дефіцит спеціалістів було практично подолано¹⁵.

Художнє виховання в югославських школах, як відзначили після візиту на Балкани вчителі з СРСР, «трохи відрізняється від системи, прийнятої у нас»¹⁶. У початковій школі дітей навчали різним методам образотворчого мистецтва: акварелі, мозаїці тощо. У 7–8 класах і в гімназії читали історію мистецтва, широко використовуючи діафільми і репродукції картин. Вчителі тісно співпрацювали з музеями, де часто проводили уроки, влаштовували конкурси дитячих доповідей про художню творчість тощо, тим самим заохочували дітей до вивчення мистецтва. За художнім вихованням у школах спостерігали педагоги і психологи зі спеціально створеного центру в Белграді.

Науковці досліджували вплив мистецтва на розвиток дітей. Часто у непрофільних середніх школах вчителями художнього виховання були художники, скульптори чи інші митці, які експериментували у класах, запроваджували свій стиль викладання. Спеціальні училища прикладного мистецтва, де навчалась молодь у віці 15–20 років, виконували замовлення підприємств, які з інтересом співпрацювали з учнями училищ, цінуючи їхню креативність у вирішенні поставленого завдання.

Українські колеги із захопленням сприймали стиль художнього виховання в Югославії, але спроби запровадження його позитивних ідей в українських школах нашоувались на трудній, починаючи від обмежених можливостей республіканських органів освіти і закінчуючи концепцією радянської школи, яка основні

зусилля спрямовувала на виховання ідеологічно зорієнтованої молоді.

Разом з тим професійні здобутки та відкритість до спілкування щоразу привертала все більшу увагу українських освітян до югославських колег. Так, 1961 року в Югославії перебував заступник міністра вищої та спеціальної освіти України І. Дзюбко, який познайомився з новітніми успіхами країни у розвитку вищої школи, розповідав про українські досягнення. Відрядження міністра було організоване Українським товариством дружби культурного зв'язку з закордоном. І. Дзюбко відвідав вищі та середні навчальні установи Югославії, виступив з доповідями про освіту в Україні¹⁷. Його візит викликав інтерес югославських колег до освітніх процесів в Україні та став додатковим поштовхом до розвитку співпраці.

Значний інтерес до традицій функціонування української освіти проявили у Словенії. З цього приводу висловилися під час міжнародної виставки з графіки в м. Любляні, яка проходила у липні 1961 року, словенські професори Братко Крефт і Міле Клопчи. Вони зазначили, що варто встановити зв'язки між вищими навчальними закладами УРСР і Словенії, обмінюватися викладачами, студентами, новою літературою, підручниками, налагодити зв'язки між діячами мистецтва та вченими Академії наук обох республік¹⁸. Такі настрої та рекомендації словенських науковців згодом знайшли позитивне відображення на розвитку культурної співпраці між Україною та Югославією в цілому.

На початок 1960-х років в Україні існувала розгалужена система так званого «комуністичного» культурно-освітнього виховання молоді та трудових колективів. Основним їхнім мінусом була ідеологічна зорієнтованість на пропагування радянських стандартів, які не завжди відповідали принципам демократії, національним інтересам України, терпимості до інакомислячих тощо. Попри це, в Україні організатори культурно-освітнього виховання в міру своїх можливостей ігнорували ідеологічне навантаження цього процесу й непогано вели освітню та культурну роботу серед молоді та в трудових колективах. Югославські делегації перейнялися такою системою культурно-освітнього виховання, оскільки в них вона була слабо розвинута. З метою вивчення досвіду в липні 1964 року до України прибула делегація югославських урядовців. До складу делегації увійшли Франко Сертич — голова освітнього віче Хорватії, член секретаріату культурно-освітнього віче Югославії, Від Штемпихар — секретар Союзу

¹⁴ Гембицкая Е. Музыкальное воспитание в Югославии / Е. Гембицкая // Музыкальная жизнь. — М., 1968. — № 5. — С. 18.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Художественное воспитание в школах Югославии // Народное образование. — М., 1968. — № 2. — С. 104–105.

¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 1571. — Арк. 4.

¹⁸ Российский государственный архив литературы и искусства (далі — РГАЛИ). — Ф. 2329. — Оп. 9. — Ед. хр. 243. — Л. 18.

культурно-освітнього віче Словенії, Міодраг Павлович — співробітник культурно-освітнього віче Югославії, генеральний секретар організації музичної молоді Югославії.

Протягом десятиденного відрядження гості побували, окрім столиці України, у Донецьку та Одесі. У кожному з цих міст делегацію знайомили з культурними та історичними пам'ятками. На початку візиту в Києві гості мали зустріч з головою УТД О. Колосовою, під час якої розповіли про діяльність культурно-освітнього віче Югославії. Делегацію прийняв заступник міністра культури України В. Єфременко. Югославські гості ставили чимало питань українському урядовцю. Наприклад, скільки театрів в Україні, які вистави показують, яких більше — радянських, російських, українських чи іноземних авторів, яка заробітна плата акторів, яка система управління театрами¹⁹.

У Донецьку з делегацією працювали: І. Хохлов — заступник завідувача відділу пропаганди і агітації Донецького обласного комітету КП України та І. Овінніков — заступник голови Донецької міськради. Відвідуючи культурні установи — бібліотеки, театри, телестудії, — гості побачили багато нового, не властивого для Югославії, тому намагалися зібрати максимум інформації. Цікавою та корисною для обох сторін була зустріч делегації із заступником голови Донецького облвиконкому І. Сидоренком, під час якої гостям розповідали про культурні традиції Донбасу. Інтерес викликали питання про шкільну освіту в регіоні, про виховання в інтернатах, яких на Донеччині було досить багато. Знайомлячись із специфікою роботи українських дитячих установ, югославські колеги розповідали про стан освіти у своїх республіках. Так, В. Штемпахар познайомив з діяльністю навчальних закладів Словенії, Ф. Сертич — Хорватії.

Упродовж візиту члени делегації часто ініціювали дискусії, обговорення. Вони зазначили, що українська культура різнопланова, у цій сфері працюють високопрофесійні фахівці, тому для югославської громадськості буде цікаво познайомитися з надбаннями української культури, традиціями, системою освіти та виховання. В результаті гості наголосили на необхідності поглиблення співпраці. Для цього запропонували налагодити регулярний обмін фільмами, книгами, виставками тощо. Установи, яким югослави пропонували співпрацю, не були уповноваженими вести такого роду міжнародну діяльність. Це була компетенція УТД, яке, однак, свої дії мав узгоджувати з відповідними московським установами. Представники Югославії щоразу висловлювали здивування і стурбованість з цього приводу,

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 1964. — Арк. 1-10.

оскільки їхні республіки в системі освіти користувалися широкими повноваженнями, у тому числі щодо міжнародної діяльності. Ці права офіційно були зафіксовані Конституцією 1963 року.

1964 року було започатковано контакти між Українським науково-дослідним інститутом педагогіки та Югославським інститутом вивчення проблем школи й освіти. Установи почали обмінюватися спеціалістами, які приїжджали читати лекції, консультувати з новітніх питань освіти й виховання. У рамках цієї співпраці на запрошення Міністерства освіти УРСР 1964 року до Києва приїжджав представник СФРЮ на республіканську конференцію з питань психології²⁰. Також з 1964 року відповідно до плану культурної і наукової співпраці між СРСР та СФРЮ до югославських ВНЗ стали відправляти одного викладача для практичних занять з української мови²¹.

У 70-ті роки ХХ ст. були перервані традиції зустрічей українських та югославських освітян, започатковані в 50-ті роки. Якийсь час ще продовжували обмінюватися своїми виданнями український Інститут педагогіки та Югославський інститут з вивчення проблем школи та освіти²².

Застійні явища радянського суспільства викликали байдужість чиновників України до організації взаємних візитів та розвитку співпраці з Югославією в освітній сфері. Спостерігаються скорочення контактів з югославськими колегами раніше активних у цьому процесі навіть педагогів з Російської Федерації. Прогалини у зв'язках радянські педагоги намагалися перекрити публікаціями в періодиці. Та, критикуючи освіту в Югославії, «забували» вказувати, що навчальний процес в школах СРСР не позбавлений таких самих проблем, а інколи мав їх ще більше. Зокрема, писали, що діти в СФРЮ навчаються у дві зміни, не всі мешканці села були грамотними, якість освіти невисока, оскільки чимало дітей залишалися на другий рік навчання тощо²³. Неприйняття радянською ідеологією невластивих їй освітніх традицій спонукало до критичної оцінки таких навчальних закладів Югославії, як гімназії. Навіть їхні плюси пробували подати у негативному контексті. Так, звинувачували гімназії в надмірному пануванні там «духу інтелектуалізму»²⁴.

Після тривалої перерви у спілкуванні зв'язки були відновлені з югославської ініціативи. У листопаді 1983 року до Києва прибули радники Управління освіти СФРЮ Олівер Радованович

²⁰ РГАЛИ. — Ф. 2329. — Оп. 9. — Ед. хр. 732. — Л. 8.

²¹ Там само.

²² Государственный архив Российской Федерации. — Ф. 9576. — Оп. 4. — Ед. хр. 425. — С. 198.

²³ Максфельд Д.П. Развитие образования в Югославии / Д.П. Максфельд // Советская педагогика. Академия педагогических наук СССР. — М.: Издательство «Педагогика», 1970. — № 11. — С. 112.

²⁴ Там само. — С. 114.

і Александра Дерганц. В Україні вони знайомилися з системою народної освіти. З цією метою відвідали школи (за бажанням членів делегації лише україномовні), будинки творчості та Будинок вчителів у столиці. Гості помітили багато відмінного від того, що на той час функціонувало в їхній країні в системі освіти, і загалом зазначили, що освіта в Югославії більш професійно зорієнтована ще на рівні середніх загальноосвітніх шкіл, чого вони не помітили в Україні²⁵.

Отже, контакти між югославськими та українськими освітянами у другій половині ХХ ст. не мали системного характеру. Вони розвивалися в багатьох сферах освітнього процесу, починаючи від дошкільного виховання і закінчуючи питаннями освіти та виховання. Освітяни югославських республік намагалися розширити тематику зв'язків, збільшити кількість спеціалістів, яких долучали до вивчення досвіду, запровадити

регулярний обмін учнівськими та студентськими групами тощо. Обмежені можливості УРСР у сфері міжнародного спілкування не дозволяли повноцінно реалізувати пропозиції, які надходили з Югославії.

Югославські колеги проявляли інтерес до всього того, що не практикувалося в них у сфері освіти та виховання молоді. Водночас члени югославських делегацій як суперечливе явище відзначали ідеологічну зорієнтованість та пропаганду радянських стандартів у такій роботі українських колег, наголошуючи на необхідності більшого залучення до виховного процесу творів української та світової культури.

Домінування західних методів роботи в освіті, надання переваги національним творам мистецтва над радянськими, творчі підходи у педагогічній діяльності, які декларувалися югославськими колегами, насторожували функціонерів в Радянському Союзі та привели до обмеження в 70-х роках зв'язків СФРЮ з Україною в освітній сфері.

²⁵ ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 3379. — Арк. 19.

ДЖЕРЕЛА

1. Гембицкая Е. Музыкальное воспитание в Югославии / Е. Гембицкая // Музыкальная жизнь. — М., 1968. — № 5. — С. 17-18.
2. Государственный архив Российской Федерации. — Ф. 9576. — Оп. 4. — Ед. хр. 425. — С. 198.
3. Максфельд Д.П. Развитие образования в Югославии / Д.П. Максфельд // Советская педагогика. Академия педагогических наук СССР. — М.: Издательство «Педагогика», 1970. — № 11. — С. 112.
4. Полгородник С. Освіта в Югославії / С. Полгородник // Радянська освіта. — 25 квітня 1973.
5. Розвиток культури югослов'янських народів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4458&Itemid=272
6. Российский государственный архив литературы и искусства (далее — РГАЛИ). — Ф 2329. — Оп. 9. — Ед. хр. 243. — Л. 18.
7. РГАЛИ. — Ф. 2329. — Оп. 9. — Ед. хр. 732. — Л. 8.
8. Система народного образования в европейских социалистических странах // Народное образование. Ежемесячный журнал Министерства просвещения РСФСР. — М., 1967. — № 6. — С. 97.
9. СФРЮ. Факты о Югославии. Культура [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sovetika.ru/sfrj/fakty9.htm>
10. Художественное воспитание в школах Югославии // Народное образование. — М., 1968. — № 2. — С. 104-105.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2. — Оп. 9. — Спр. 2519. — Арк. 110.
12. ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 1571. — Арк. 4.
13. ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 1964. — Арк. 1-10.
14. ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 3379. — Арк. 19.
15. ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 872. — Арк. 1-2.
16. ЦДАВО України. — Ф. 5110. — Оп. 1. — Спр. 938. — Арк. 174-181.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4130. — Арк. 107.
18. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4578. — Арк. 124-231.
19. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4580. — Арк. 250-252.

REFERENCES

1. Gembitskaia E. Muzykalnoie vospitaniie v Yugoslavii // Muzykalnaia zhizn. — M., 1968. — № 5. — S. 17–18.
2. Gosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi Federatsii g. Moskva. — F. 9576. — Op. 4. — Ed. xr. 425. — S. 198.
3. Maksfeld D.P. Razvitiie obrazovaniia v Yugoslavii // Sovetskaia pedagogika. Akademiia pedagogicheskikh nauk SSSR. — M.: Izdatelstvo «Pedagogika», 1970. — № 11. — S. 112.
4. Polgorodnyk S. Osvita v Yugoslavii // Radianska osvita. — 25 kvitnia 1973 r.
5. Rozvytok kultury yugoslavinskykh narodiv [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.djere.com/index.php?option=com_content&task=view&id=4458&Itemid=272
6. Rossiiskiy gosudarstvennyi arkhiv literatury i iskusstva g. Moskva (RGALI g. Moskva). — F. 2329. — Op. 9. — Ed. khr. 243. — L. 18.
7. RGALI. — F. 2329. — Op. 9. — Ed. xr. 732. — L. 8.
8. Systema narodnogo obrazovaniia v evropeiskikh sotsialisticheskikh stranakh // Narodnoie obrazovanie. Ezhemesiachnyi zhurnal Ministerstva prosveshcheniya RFSR. — M., 1967. — № 6. — S. 97.
9. SFRYu. Fakty o Yugoslavii. Kultura [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.sovetika.ru/sfrj/fakty9.htm>
10. Khudozhestvennoie vospitaniie v shkolakh Yugoslavii // Narodnoie obrazovaniie. — M., 1968. — № 2. — S. 104–105.
11. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali — TsDAVO Ukrainy). — F. 2. — Op. 9. — Spr. 2519. — Ark. 110.
12. TsDAVO Ukrainy. — F. 5110. — Op. 1. — Spr. 1571. — Ark. 4.
13. TsDAVO Ukrainy. — F. 5110. — Op. 1. — Spr. 1964. — Ark. 1–10.
14. TsDAVO Ukrainy. — F. 5110. — Op. 1. — Spr. 3379. — Ark. 19.
15. TsDAVO Ukrainy. — F. 5110. — Op. 1. — Spr. 872. — Ark. 1–2.
16. TsDAVO Ukrainy. — F. 5110. — Op. 1. — Spr. 938. — Ark. 174–181.
17. Centralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (dali — TsDAHO Ukrainy). — F. 1. — Op. 24. — Spr. 4130. — Ark. 107.
18. TsDAHO Ukrainy. — F. 1. — Op. 24. — Spr. 4578. — Ark. 124–231.
19. TsDAHO Ukrainy. — F. 1. — Op. 24. — Spr. 4580. — Ark. 250–252.

Галина Саган

КОНТАКТЫ УКРАИНСКИХ ПЕДАГОГОВ С ЮГОСЛАВСКИМИ В 50-е — 60-е гг. XX ВЕКА

В статье раскрыто направления, формы и специфику сотрудничества между украинскими и югославскими педагогами. Выяснено влияние государственных органов Советской Украины и Югославии на содержание контактов. Показано заинтересованность в изучении опыта друг друга, обмене специализацией, учащимися, студентами. Отмечено, что пренебрежение интересами педагогов, отсутствие должного внимания к учебным заведениям со стороны власти отрицательно отразилось на международном авторитете страны и действительности ее руководства.

Ключевые слова: УССР, СФРЮ, связи в сфере образования, педагоги, культурное сотрудничество.

Galyna Sagan

COLLABORATION BETWEEN UKRAINIAN EDUCATORS AND THEIR YUGOSLAV COLLEAGUES IN THE 50-60S OF THE 20TH CENTURY.

Cooperation between Ukrainian and Yugoslav educators become part of relations between peoples in the cultural sphere. For both sides it had been beneficial to implement joint programs in the educational work and several factors contributed to this. Education in both republics was on approximately the same level of development, had many similar features and system problems. The purpose of this research is to describe the social and political conditions, the content and the specific independent countries that emerged on the post-Yugoslav space are very scarce, compared with the new half of the 20th century, it is necessary to appeal to the past experience and take full advantage of it.

Communication between Yugoslav and Ukrainian educators in the second half of the 20th century was not systematic. All meetings and visits that had taken place during these years were conducted by parties with interest and demonstrated a spirit of cooperation. Contacts developed in many areas of the educational process, from pre-school and ending with research institutions that were engaged in issues of education and upbringing. Educators of Yugoslav republics had tried to expand the subject ties, increase the number of experts, which were attached to the study of the experience, introduce a regular exchange of pupils and students groups etc. However, limited opportunities of the USSR in the sphere of international communication did not allow fully implement the proposals that came from Yugoslavia.

Yugoslav officials and educators, which were working in the education system, were different from the Ukrainian colleagues in greater openness and criticality in the evaluation of educational institutions both in Ukraine and in Yugoslavia. They were not afraid to speak openly about their problems.

Yugoslav colleagues were showing interest in everything that was not practicing in sphere of education and upbringing youth in their country. Yugoslav experts have observed most of these innovations in an extensive system of communist cultural and educational upbringing of the youth and labour groups that existed in the USSR. Members of the Yugoslav delegations, as a controversial phenomenon, have marked ideological orientation and propaganda of Soviet standards in such work Ukrainian colleagues. Yugoslav educators also stressed the need for greater involvement in the educational process the works of Ukrainian and world culture. Yugoslavs were mostly interested in those last working methods, Ukrainian movies, photos, books and others. They were trying to establish a regular exchange of similar materials.

At present, collaboration between educators of the former Yugoslavia and Ukraine is virtually absent. Some projects are initiated only between universities of Ukraine and the newly independent republics of the post-Yugoslav space. Both parties are not using their potential to deploy fruitful contacts in education, which is going through difficult times of modernization, while these changes could be optimized and accelerated by the joint efforts.

Key words: USSR, SFRY, ties in education, educators, cultural cooperation.

Дата надходження статті до редколегії: 15 вересня 2016 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Аманмурадов Нурберди** — надзвичайний та повноважний посол Туркменістану в Україні, кандидат політичних наук.
- Бонь Олександр** — доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.
- Барвінок Ольга** — доцент кафедри загальної історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат історичних наук.
- Будзар Марина** — доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.
- Бурцева Марія** — аспірант державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».
- Ващенко Володимир** — професор кафедри історії України Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук.
- Головченко Володимир** — старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор політичних наук.
- Голубнича Юлія** — аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Джагунова Олена** — викладач кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Дуднік Олександр** — старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, кандидат історичних наук.
- Зотова Тетяна** — магістрант Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Іванюк Олег** — доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.
- Ковальов Євген** — доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.
- Купрієнко Вероніка** — магістрант Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Кривошея Ігор** — завідувач кафедри загальної історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат історичних наук.
- Лях Ольга** — магістрант Київського університету імені Бориса Грінченка.
- Мудрієвська Ірина** — співробітник державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», кандидат історичних наук.
- Покляцька Валерія** — аспірант державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».
- Саган Галина** — професор кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук.
- Савчук Інна** — викладач Львівської філії Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат історичних наук.
- Срібняк Ігор** — завідувач кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук.
- Тарасенко Ольга** — доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук.
- Щербак Віталій** — професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук.
- Якименко Людмила** — співробітник державного історико-архітектурного заповідника «Стара Умань», кандидат філологічних наук.

ЗМІСТ

ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Ващенко В. Історик та стратегії конструювання історичного простору: Київ на ментальних мапах Михайла Грушевського	3
Щербак В. Михайло Грушевський про передумови, причини та рушійні сили «Хмельниччини»	11
Ковальов Є. Історія Києва в науковій спадщині Михайла Грушевського	16
Бонь О. Михайло Грушевський та Олекса Новицький у формуванні українських інтелектуальних мереж	27
Тарасенко О. Михайло Грушевський в університеті Св. Володимира	34
Савчук І. Редакційна політика Михайла Грушевського в журналі «Україна» (1924–1930)	40

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Срібняк І. Позатаборовий простір інтернованих військ Української Галицької Армії в ЧСР: повсякдення робітничих відділів (1922–1923 рр.)	49
Саган Г. Контакти українських освітян з югославськими у 50–60-ті рр. ХХ ст.	60
Головченко В. Витоки агресивності зовнішньої політики Росії	68
Valerija Pokliatska. United States Image in Post-Soviet Ukraine: Soviet Heritage and Its Manifestations in Current Politics (on the example of Orange Revolution 2004)	76
Бурцева М. Інформативні можливості вивчення імміграційної політики Канади на сучасному етапі	81
Мудрієвська І. Зовнішньоекономічні відносини України з Королівством Саудівська Аравія	89
Аманмурадov Н. Транспортная политика как имиджеобразующий фактор внешнеполитической стратегии Туркменистана	96
Дуднік О. Регіональна політика в Азербайджанській Республіці: активізація напередодні президентських виборів 2013 року	103

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Купрієнко В. Містечко Іванків за часів Речі Посполитої (1589–1648 рр.)	111
Зотова Т. Вірменська громада в Кам'янці-Подільському XVI–XVII ст.	117
Барвінок О. Функціонування станових інституцій дворянства південно-західних губерній Російської імперії в кінці XIX — на початку ХХ ст.	125
Іванюк О. Критика системи обліку населення у Російській імперії дослідниками XIX ст.	134
Джагунова О. Уманський педагогічний університет — початок історії	141
Голубнича Ю. Репатріація інтернованих вояків армії УНР з Польщі (1921–1922 рр.): причини та наслідки	147

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лях О. Меценатська діяльність родини Медічі у Флоренції	153
Лях О. Меценатська діяльність родини Медічі у Флоренції	161
Будзар М. Павло Галаган (1853–1869) у джерелах особового походження	173
Кривошея І., Якименко Л. Збереження світової культурної спадщини ЮНЕСКО: відновлення Пальміри в умовах війни в Сирії (на матеріалі електронних видань)	173

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПРИМІТКИ

Щербак В. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / упоряд. д-р іст. наук, проф. о. Юрій Мицик. — Т. 1–4. — К., 2012–2015.	182
Ковальов Є. Тараненко С.П. Планувальна структура давньоруського Подолу: формування та розвиток. — Варшава, 2016. — 164 с. + 8 с. вкл.	184
Ковальов Є. Тараненко С.П. Планувальна структура давньоруського Подолу: формування та розвиток. — Варшава, 2016. — 164 с. + 8 с. вкл.	186

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Наукове видання

Київські історичні студії

№ 2, 2016

Kyiv Historical Studies

Науковий журнал

За зміст поданих матеріалів відповідають автори

**Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка**

**Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали *Л.В. Потравка, О.А. Марюхненко, Н.І. Гетьман,
Л.Ю. Столітня, Т.В. Нестерова, Н.І. Погорелова***

**Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко, О.О. Ярошенко,
Г.О. Бочарник, В.В. Василенко***

**Підписано до друку 27.12.2016 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 21,86. Обл.-вид. арк. 24,35. Наклад 100 пр. Зам. № 6-171.**

**Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.**

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.